

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

**El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques
de traducció de *La guapeta d'Alcassares***

IRENE MIRÓ JIMÉNEZ
Universitat d'Alacant

Recibido: 11 de agosto de 2015
Aceptado: 2 de octubre de 2015

Abstract: The sainet-type comedies are traditional works of the culture of Valencia. These popular plays have typical features, including the reproduction of an oral and colloquial language and the recreation of a really specific variety of the language. In this essay we deal with the detection of the critical units of translation of the sainet-type comedy of Alcoy named *La guapeta d'Alcassares*, we propose the translation of this units into spanish and we analyse the reason of the difficulties implied in translation.

Resum: Els sainets tenen una gran tradició en la cultura valenciana. Aquestes obres de teatre popular tenen unes característiques pròpies, entre les quals es troba la reproducció de la llengua oral col·loquial, fet que implica també la representació d'una varietat molt concreta de la llengua. En aquest treball ens centrarem en la detecció de les unitats crítiques de traducció que presenta el sainet alcoià *La guapeta d'Alacassares*, proposarem la seua traducció al castellà i descriurem la causa de les dificultats que implica la traducció.

Key words: translation, language variation, theater, comedy, popular culture.

I. Miró, "El sàinet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Paraules clau: traducció, variació lingüística, teatre, comedia, cultura del poble.

El sàinet és una peça teatral típica de la literatura valenciana, que per la seua riquesa cultural i el tractament tan proper dels trets lingüístics de la zona en la qual se situa la història, s'ha convertit en un dels favorits del públic. Aquest teatre de caràcter jocós i popular és un reflex de la societat que pretén caracteritzar, i representa una valuosa eina per a transmetre amb tota mena de detalls i versemblança, la parla del poble, el sabor popular d'una zona.

Dins d'aquest gènere, l'objecte de la present investigació serà *La guapeta d'Alcassares*, obra del poeta alcoià Joan Valls Jordà. Es tracta d'una tragicomèdia publicada l'any 1984, escrita en llengua catalana, que combina vers i prosa. La temàtica d'aquest sàinet se centra en les vivències de dues famílies alcoianes durant els tràgics successos que van tenir lloc a Alcoi l'any 1873, durant la revolució coneguda amb el nom de "El Petrolio". L'obra està estructurada en tres actes en els quals trobem la combinació de diàlegs i acotacions. Per al present article ens centrarem únicament en l'acte primer.

L'obra seleccionada presenta determinades característiques que són de gran interès tant des d'un punt de vista traductològic com cultural. En primer lloc, l'obra de Valls és una representació versemblant de la llengua oral i de la parla d'Alcoi del moment, i és la recreació d'una cultura molt lligada a un lloc, fet que ens permet fer una anàlisi bastant acurada del que s'emprava realment en l'Alcoi de l'època per part de diverses classes socials. En segon lloc, caracteritza una varietat diatòpica, en aquest cas referent a la comarca de l'Alcoià, i, concretament, del municipi d'Alcoi, lloc de naixement de l'autor de l'obra i on va romandre durant tota la seua vida. En tercer

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

lloc, aquesta peça desperta el nostre interès per la gran abundància d'elements culturals específics que conté, ja que l'autor va ser un home fidel a la llengua, a la cultura i a les tradicions de la seua ciutat, i ho va reflectir en obres com la que hem seleccionat. Finalment, ens interessem per les característiques intrínseques del gènere del sainet, entre les quals posem de relleu el to humorístic i satíric i, d'igual manera, el propòsit principal del gènere, la representació teatral.

Les característiques abans esmentades, pel seu caire idiosincràtic i cultural, suposen un gran repte per a qualsevol traductor. Al llarg del present article hem dut a terme una anàlisi d'aquests aspectes amb les eines amb què ens forneix la Teoria de la Traducció. A fi d'adoptar una perspectiva traductològica, hem fet una traducció del text, que, tot i que no formarà part de l'article, ens ha servit per a situar-nos i plantejar-nos les preguntes pertinents. La nostra aportació és una selecció de les Unitats de Traducció que hem considerat més rellevants —les Unitats Crítiques de Traducció—, classificades i comentades de forma exhaustiva, amb una proposta de traducció a l'espanyol.

L'anàlisi i traducció d'unes unitats tan marcadament culturals, ha requerit un profund procés de documentació i reflexió traductològica que ha estat possible gràcies a la consulta de diverses fonts. En primer lloc, les obres sobre el lèxic valencià de l'alcoià Eugeni Reig han estat una font molt útil per a la documentació del lèxic. En segon, la teoria funcionalista de Nord (1997) i la seua noció d'encàrrec de traducció, així com la definició del mètode i tècniques de traducció d'Hurtado (2001)¹ han determinat els paràmetres que hem seguit a l'hora de fer la nostra traducció, que serveix com a base d'aquesta investigació.

¹ Hurtado (2001:269-271) presenta una classificació de les tècniques de traducció més rellevants que podem utilitzar en el procés traductològic

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

En tercer lloc, l'element central d'anàlisi, la Unitat de Traducció, prové de la descripció presentada per Sánchez Trigo (2002: 141-161), que inclou la definició de Rabadán (1991). En quart lloc, hem pres com a referència la classificació d'elements culturals proposada per Katan (1999) a fi de desenvolupar-ne una pròpia, que s'adiga a la perfecció al nostre objecte d'estudi.

1. La Unitat Crítica de Traducció

L'element central d'anàlisi d'aquest estudi, la Unitat de Traducció (UT), és una noció tan important com difícil de definir. Diversos investigadors, com ara Vinay i Darbelnet (1977), Vazquez Ayora (1982), Santoyo (1983), Sorvali (1986), Toury (1995) o Rabadán (1991) li han dedicat atenció i n'han fet propostes de delimitació i definició. Per al propòsit concret del present article, considerem com la més encertada, la visió de Rabadán (1991), qui concep la UT com a

toda unidad bitextual o de cualquier tipo o nivel constituida por un mismo contenido y dos manifestaciones formales diferenciadas pero solidarias, y cuya existencia depende de la relación global de equivalencia subyacente a cada binomio textual Texto Meta-Texto Origen. (Rabadán 1991: 199)

L'element més innovador és la consideració de dos significants, és a dir, Rabadán concep la UT com a un element de caràcter binari:

no tiene existencia en un texto, tan sólo actúa cuando se da una relación de equivalencia entre dos textos, uno de ellos origen y otro meta. (Rabadán 1991:199)

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Segons aquesta perspectiva, tan sols podem parlar d'UT davant la presència de dos textos en llengües diferents que presenten una relació d'equivalència entre ells (TO i TM). Per aquesta raó, com a part de la investigació, hem fet la traducció del fragment de forma prèvia a l'extracció i l'anàlisi de les UT. No totes les UT del text han estat analitzades en aquest article, ja que n'hem fet una selecció de les més rellevants segons el nostre criteri, que donava prioritat als elements culturals i idiosincràtics, centrals en el tipus de text estudiat i que presenten unes dificultats concretes de traducció. Per això, a partir d'ara, parlarem d'Unitats Crítiques de Traducció.

El principal criteri que hem seguit a l'hora de seleccionar les UCT ha estat el component cultural. Aquest aspecte, com podem comprovar a partir de la definició de González Davis i Scott-Tennet (2005), es tracta d'una noció molt àmplia que inclou:

cualquier tipo de expresión (textual, verbal, no verbal o audiovisual) que denota alguna manifestación material, ecológica, social, religiosa, lingüística o emocional que puede atribuirse a una comunidad en particular (geográfica, socioeconómica, profesional, lingüística, religiosa, bilingüe, etc.) y puede ser admitida como característica por las personas que se consideran miembros de ella. (González Davis i Scott-Tennet, 2005:166)

Si tenim en compte que les diferents varietats d'una llengua són un tipus d'expressió verbal que denota una manifestació lingüística que pot atribuir-se a una comunitat en particular (històrica, geogràfica, social o funcional) i és admesa com a característica per les persones que se'n consideren

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

membres, podem veure clarament que la variació lingüística (diacrònica, diatòpica, diastràtica i diafàsica) s'inclou dins de la categoria de referent cultural. En el present article li hem dedicat una atenció especial, però no exclusiva, ja que també hem tingut en compte altres elements culturals que han despertat el nostre interès. En qualsevol cas, no convé oblidar que la denominació i conceptualització dels elements culturals, especialment si són marcadament locals com en el cas dels sainets, solen estar lligades a una varietat concreta.

A fi de concretar la definició de González Davis i Scott-Tennet i facilitar-ne l'aplicació, hem tingut en consideració la classificació proposada per Katan (1999:63-90). En el text objecte d'estudi hem trobat una mostra ben representativa dels nivells 1) l'entorn, 2) la conducta i 3) les capacitats, estratègies i destreses. Entre els referents culturals relacionats amb l'entorn, pertanyents al nivell 1), hem detectat topònims (Foia, Alcassares), menjar (coca, crespell, minxo, sardina de bota), edificis i habitatges (Església de Santa Maria, Círcul Industrial), antropònims (Roseta, Pere, Leocàdia, Donya Elisa, Danieleta) i activitats típiques² (fester, Llana).

Pel que fa al nivell 2), la conducta, està integrat per les normes i restriccions d'una cultura, així com pels estereotips que s'hi associen. Aquestes normes, restriccions i estereotips sovint troben expressió lingüística en forma d'unitat polilèxica, ja siga

² De forma general hem seguit les propostes de Katan pel que fa als nivells i subnivells, no obstant això, l'últim subnivell, activitats típiques, esdevé una creació personal, ja que ens hem trobat amb UT que, pels seus trets, no tenien lloc a la classificació ni s'adequaven a la resta de subnivells proposats per l'autor. Quant al nivell "capacitats, estratègies i destreses" atenent al propòsit de caracteritzar la varietat diatòpica de la zona, hem establert el subnivells referents a culturemes "de caràcter general" i "típics de la comarca".

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

innovadora o encunyada, com és el cas de les unitats fraseològiques. A fi de fer una anàlisi més acurada, hem dividit les unitats polilèxiques innovadores entre les que estan basades en una figura clàssica (com ara un joc de paraules amb *l'haca*) i les que estan basades en estereotips, normes i restriccions, entre les quals es trobarien les següents:

Clar com el sol
Deixar-se alguna cosa dins del pap
Els diners fan bo l'amor
Estar en dejú d'alguna cosa
Estar més dura que una castanya crua en boca d'un
desdentat
Estar més lluent que l'altar major de Santa Maria
Fer-se el mussol remoló
Perdone si la propia estimació li parega un poc
ensabonà
Quan madura la bajoca trau el color de la sang
Sacsar la modorra
Ser de la mateixa fusta
Tenir una fleuma de caragol fatigat

A més de les expressions innovadores, hem seleccionat també les unitats polilèxiques encunyades, és a dir, les unitats fraseològiques. Aquesta mena d'unitats caracteritzen clarament la comunitat que les fa servir, que en aquest cas és la dels parlants de valencià (en la primera columna) i els parlants de la zona de l'Alcoià (segona columna).

A cau d'orella
Anar a costura
Armar un bollit

A arrastrons
Al qui es burla el
dimoni li furga

I. Miró, "El sàinet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Estar bascó	Armar un canyaret
Cames!	Arreglar un noviet
En llagrimetes	Canviar la negra fel
Estar en l'hort	per la mel
Estar més coent que un	Córrer l'andola
all	Dir maxaes
Fer taula rasa	Donar els cuens
La llei de l'embut: el	Donar ferribusterri
ample per a mi i	Estar batejat en aigua
l'estret per a tu	de tramússols
Lligar els fils	Pegar una mirà
Menjar a dos queixos	Prou d'eixe palet
Obrir l'ull	Rosegar un corcó
Picar sola	Ser un mussol
Ser blea	Ser veritats que canten
Ser un maula	Tenir barra
Tenir la paella del	Tenir cara de pomes
mànc	sirgues
Fer-se la minsa	Tenir l'ànima somorta
	Tenir la llengua esmolà

Quant al nivell 3), capacitats, estratègies i destreses, Katan n'inclou els elements que caracteritzen les diferents varietats lingüístiques. En la nostra aplicació a l'objecte d'estudi hem considerat rellevant distingir entre elements pertanyents al valencià general (auarràs, anemoné, alomón, barull, destrellat, erro, remugar) i elements típics de la comarca de l'Alcoià (llevantança, engimbori, recontramino, estantís, desllavassat).

2. Anàlisi de les Unitats Crítiques de Traducció

I. Miró, "El sàinet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

A continuació presentarem l'anàlisi d'una selecció d'UCT del primer acte del sàinet *La guapeta d'Alcassares*. Aquesta consta de la UCT en context (del TO i del TM), la descripció del procés de documentació i reflexions traductològiques, una proposta de traducció a l'espanyol (inclosa en el quadre inicial) i la justificació. A fi que siga una mostra representativa, en la nostra selecció d'UCT hem inclòs referents culturals de tres nivells diferents: a) de l'entorn, b) de les capacitats, estratègies i destreses i c) de la conducta.

2.1. Referents culturals del nivell de l'entorn

Alcassares	
TO en context	TM en context
Jo sóc Roseta, filla d'Antoni Arques, ferrer i mariscal, i de Ximeta Ibàñez, naturals de Penàguila i residents en Alcassares.	Soy Roseta, hija de Antoni Arques, herrero y mariscal, y de Ximeta Ibàñez, naturales de Penáguila y residentes en Alcazares.

En aquest cas trobem una referència cultural que situaríem dins de l'apartat "entorn" de Katan, més concretament, en el subnivell "topònims". El terme *Alcassares* és el nom propi d'un dels barris de la ciutat d'Alcoi. Aquest barri és conegut per ser un barri conflictiu i de gran diversitat ètnica. Trobem una breu però clara caracterització d'aquest barri amb la notícia publicada en el periòdic ABC l'any 2001 que diu:

El matrimonio ha vivido en Alcoy todos estos últimos años. Primero en el barrio del Ensanche para pasar después al depauperado de Algezares, muy pobre, habitado

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

por "gitanos y okupas", según reconocen en la propia
Policía Local (ABC, 2001)

A pesar que volíem esmentar breument les connotacions culturals que aquest terme té en l'actualitat, considerem que podem mantenir el topònim sense fer cap mena de nota o d'aclariment respecte a aquestes, ja que, si bé fa anys la situació no era tan desmesurada, sempre ha sigut un barri de gent pobra i molt humil i, aquest tret, s'exposa de forma clara en alguns fragments posteriors de l'obra. Ho il·lustrem amb els següents fragments de l'obra original de Joan Valls (1984):

Jo, que he nascut en Alcoi fa més de vint anys, encara no conec Alcassares, eixa zona de la ciutat tan típica. Ací, en el carrer Santa Elena, no mos arriba la gràcia de lo popular per un prejudici estantís i absurdament encopetat ... Vullc trepitjar Alcassares i observar els meus veïns, els qui treballen de sol a sol i mengen minxo i sardines de bota, els qui pateixen gana i trauen forces de flaquesa (Valls, 1984: 30)

I tu allí, en Alcassares, en casa de Toni, el ferrer, a dependre lliçons de progressisme revolucionari i abandonant-me (Valls, 1984: 31)

Considerem aquest element com a una unitat crítica des del punt de vista de la traducció. Aquest barri es denomina *Alcassares* en català (tal i com ho podem veure en el TO) però el seu nom oficial en llengua castellana és *Algezares*. L'origen del nom *Alcassares* prové de la construcció d'un castell, un *alcàsser* (*alcázar* en castellà) que es va construir de forma prèvia a la publicació d'aquest llibre (l'any 1256) en aquest barri.

I. Miró, "El sàinet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Molts habitants de l'Alcoià fan referència a aquest barri amb el mot *Alcazares*, una mescla de la paraula *alcázar* i el terme català *Alcassares*. A pesar que coneixem aquesta denominació i sabem del seu ús, no podem aportar dades i xifres que ho proven ja que, per qüestions d'extensió del treball, no ha sigut possible fer enquestes.

Per aquest motiu, atenent al propòsit del present treball (fer una traducció d'una obra popular que serà representada) en aquest context, considerem, que, encara que no es tracta del terme oficial per a designar aquest barri, és més natural i entenedor per al públic del sàinet utilitzar aquest híbrid i que, per tant, aconsegueix el nostre objectiu de la traducció.

Crespell	
TO en context	TM en context
Sé cosir, sé bordar, sé fer coques, crespells i orelletes.	Sé coser, bordar, hacer cocas, buñuelos de pascua y orelletes.

En aquest cas trobem una referència cultural a un tipus de menjar que situem dins del subnivell "menjar". Com que no coneixem aquest dolç i no podem identificar-lo ni trobar una traducció sense tenir en compte les seues característiques i connotacions culturals, comencem una tasca de documentació. Segons el *DIEC* trobem que aquest terme és:

crespell

1 m. [LC] Cresp¹.

2 m. [LC] [HO] Bunyol prim de pasta dolça.

Una vegada hem establert que es tracta d'un dolç en

I. Miró, "El sàinet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

forma de bunyol, cerquem al *Diccionari català valencià balear* (en endavant DCVB) per a obtenir-ne més dades. L'accepció relacionada amb el que ens interessa diu:

crespell m.

Pasta dolça composta de diferents ingredients i feta de diverses formes, segons les regions, però que en general té per nota distintiva la d'ésser rugosa, ondulada o dentellada.

En aquesta definició, es fa referència a una varietat de modalitats d'aquest dolç i a les localitats on és típic la seua elaboració. No obstant això, cap de les localitats a les quals fa referència es correspon amb la zona en què es localitza el desenvolupament d'aquesta obra. Després d'una investigació més acurada, finalment, vam trobar un tret comú en la elaboració d'aquest dolç; se sol fer per Pasqua.

Com que considerem que el terme *crespell* és un terme opac per al públic que voria el sàinet en cas que es representara, hem decidit eliminar la denominació original del terme i fer una explicació d'aquest amb els dos trets principals que hem pogut veure que el caracteritzen: és un bunyol i es cuina per Pasqua. Per tant, la traducció final per a aquest terme és *buñuelos de Pascua*.

Orelleta	
TO en context	TM en context
Sé cosir, sé bordar, sé fer coques, crespells i orelletes .	Sé coser, bordar, hacer cocas , dulces de pascua y orelletes .

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

A continuació trobem una referència cultural a un dolç típic de la localitat d'Alcoi. El *DIEC* defineix aquest dolç com:

orelleta f.

1 f. [LC] [HO] Coca dolça rodona molt prima i cruixent, fregida amb oli.

Com hem esmentat abans, el més rellevant per a la traducció que presentem, és que el referent cultural siga conegut i que el terme que el denomine siga transparent per als receptors. Per tant, cerquem el terme al *DCVB* per a obtenir informació cultural i trobem una definició especialment interessant:

orelleta f. dim.

5. Coca rodona, molt prima, feta de farina, ous, sucre i canyella, fregida amb oli (Camp de Tarr., Pla d'Urgell, Val., Eiv.)

A més del coneixement personal d'aquest element tan característic de la gastronomia alcoiana i, encara que aquesta segona definició pot semblar bastant similar a la del *DIEC*, trobem que es interessant veure el fet que s'especifica amb la etiqueta *Val*, que aquest dolç també es consumeix en altres regions de la Comunitat Valenciana.

Després de cercar informació quant al terme, trobem que hi ha un mot en llengua castellana que designa un dolç que, per les imatges i la informació que podem trobar, és molt semblant a les *orelletes*. El terme al qual ens referim és *hojuela*. No obstant, cal tenir en compte que el terme *orelleta* és un mot que s'utilitza de forma uniforme en la seua varietat valenciana, independentment de la llengua que utilitze el parlant i que, el

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

terme equivalent en llengua castellana és opac i desconegut per als habitants d'una regió valencianoparlant.

Per aquest motiu i, si tenim en compte els criteris que hem establert per a la traducció (ús del terme en la regió, registre popular, entenedor i natural per al públic) proposem la conservació del terme original en llengua valenciana en el TM.

Aquesta decisió pot semblar contradictòria si considerem la decisió de traducció presa el cas anterior (veure *crepell*). No obstant, la raó de ser és ben senzilla: com que tractem de caracteritzar la varietat diatòpica d'una zona, el fet que es tracte de dos elements gastronòmics no és tan rellevant com la càrrega cultural i com n'és de típic l'element cultural en la zona. Per tant, són l'entorn i les connotacions culturals del terme el que els diferencia clarament.

2.2. Referents culturals del nivell de les capacitats, estratègies i destreses

Anemoné	
TO en context	TM en context
LEOCADIA: Roseta: cap a Alcassares les dos! ¡Anem-se'n! ROSETA: ¡Leocàdia, "anemoné"!	LEOCADIA: Roseta: hacia Alcazares las dos. ¡Vámonos! ROSETA: ¡Leocadia, anemoné !

Aquesta unitat pertany al nivell "capacitats, estratègies i destreses" i al subnivell "varietat lingüística". *Anemone* és un mot popular i, per tant, el *DIEC* no el recull. Es tracta d'una expressió que s'utilitza en primera persona del plural i s'empra per indicar que volem abandonar un lloc. Segons el *DCVB*:

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

MONE!

forma contracta de *anem-mos-ne* (= *anem-nos-en*), usada a gran part del País Valencià.

Fon.: *móne* (val.).

La dificultat de traducció d'aquest terme resideix en el valor pragmàtic de l'expressió, és a dir, en la importància del context per a poder interpretar el significat. La persona que escolta aquesta expressió no interpreta una ordre sinó una proposta amigable en un to desenfadat.

Encara que en català estàndard la forma verbal seria *anem-nos-en* no trobem que l'equivalent al castellà, *vámonos* (el que podríem anomenar "traducció normativa") siga la decisió traductològica més apropiada per dos motius:

1. Es tracta d'una expressió familiar, molt utilitzada, que ha sobreviscut al llarg dels anys, de forma que esdevé un dels trets més característics de la parla popular valenciana i, més concretament, és característica de la oralitat de la zona de l'Alcoià. En aquest punt, cal recordar que uns dels objectius originals de l'encàrrec és fer una traducció que caracteritze la varietat diatòpica d'aquesta zona i, si neutralitzarem aquest element, perdriem una part d'aquesta caracterització.
2. No trobem que hi haja una expressió en llengua castellana amb el mateix valor pragmàtic i amb la mateixa càrrega cultural.

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Per aquestes raons, proposem la conservació del terme *anemone* en la traducció a la llengua castellana.

2.3. Referents culturals del nivell de la conducta

L'haca	
TO en context	TM en context
ROSETA: El motiu de la meua visita és dir-los que l' haca del seu marit...	ROSETA: El motivo de mi visita es decirles que el burro de su marido...
DONYA ELISA: L' haca del meu marit?	DOÑA ELISA: ¿El burro de mi marido...?
ROSETA: Pues sí, que l' haca del seu marit ja té les ferradures noves, així que poden vindre per ella, per l' haca del seu marit quan els vinga bé.	ROSETA: Pues sí, que el burro de su marido ya tiene clavadas las herraduras nuevas, así que pueden venir a por él, a por el burro de su marido, cuando les venga bien.

En aquest cas ens trobem amb un joc de paraules (d'ara en endavant JP) humorístic inclòs en el subnivell "recursos clàssics". En aquest fragment, Roseta, la filla del ferrer, avisa la família de què l'*haca* a la qual havien de posar les ferradures, ja les té posades. No obstant, amb la forma en què ho fa, sembla que compare el marit de la senyora de la casa amb una *haca*. Segons el *DIEC*:

haca

f. [ZOM] [LC] [AGR] Cavall petit i vigorós, l'alçada del qual no passa de 148 centímetres.

Aquest joc de paraules funciona en català, però esdevé

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

un problema en la seua traducció al castellà ja que es produeix un canvi de gènere (l'haca en català i la jaca en castellà) i, com que fa referència a un home, si utilitzem aquest mot femení es perd i es neutralitza el joc.

Per tant, per tal d'abordar aquest joc de paraules de la millor forma possible, hem decidit canviar l'animal per un de gènere masculí: el *burro*. Amb aquest canvi, la comparació funciona a la perfecció i encara que variem l'animal, creiem que el canvi d'animal no és tan rellevant com la conservació del to humorístic de l'obra.

No obstant, cal esmentar que unes pàgines més tard en l'obra, trobem que utilitza de nou un JP, però en aquest cas fa una comparació amb una protagonista femenina:

A avisar de que les ferradures de l'haca ja l'esté fetes i clavaes i a dir-nos que envies per ella, vull dir per l'haca (Valls, 1984: 32)

Com que hem realitzat la selecció d'un animal per a poder fer un canvi de gènere com hem esmentat abans, i considerem que el primer JP és més rellevant que el segon ja que és innovador en la comparació, hem decidit neutralitzar l'humor en el segon cas però mantenir-lo en el primer.

Tenir una fleuma de caragol fatigat	
TO en context	TM en context
DONYA ELISA: Danieleta, pica sola i ves de pressa al	DOÑA ELISA: Danieleta date prisa y ves al mercado, que a

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Mercat, que a voltes tens una fleuma de caragol fatigat.	veces eres más lenta que un caracol con asma.
---	--

En aquest cas ens trobem amb una metàfora innovadora. Com hem comentat anteriorment, hi ha diverses comparacions que l'autor realitza en un to humorístic però, com que són creatives, no hi ha un equivalent establert. És el cas de *tenir una fleuma de caragol fatigat*. El mot *fleuma* és segons el DIEC:

fleuma

adj. i m. i f. [LC] Que és fluix de caràcter, mancat de fermesa, fàcilment entabanable. No en faràs res, d'aquest xicot: és un fleuma i un gandul.

En aquesta expressió l'autor ha utilitzat el mot *fleuma* que, com hem vist, és un mot que designa apatíia, calma i un temperament molt fluix, i l'ha associat amb un animal que presenta aquest comportament: el caragol. A més a més, per tal de incidir sobre aquesta comparació ha afegit l'adjectiu *fatigat*. És indispensable tenir en compte el to humorístic de l'expressió ja que, en tractar-se d'una metàfora innovadora, el que busca és ser divertida i, aquest és el principal tret que devem tenir en compte en la traducció.

Si bé hem considerat diverses opcions neutrals per a la traducció, entre les quals destaquem *tener pachorra*, hem considerat pertinent evitar la neutralització i realitzar propostes innovadores en llengua castellana amb l'objectiu de mantenir un efecte semblant al que provoca l'expressió en el TO. Entre les opcions més clàssiques hi ha les expressions fixades com:

- *Ser más lento que el caballo del malo*

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

- *Ser más lento que una tortuga*

A pesar d'aquestes propostes, hem optat per prendre com a base el caragol i crear una metàfora innovadora de la mateixa forma que ho fa l'autor, per a de mantenir al màxim l'essència del text. Per aquest motiu, hem pres com a base l'animal utilitzat, el caragol, (amb les connotacions de lentitud que té implícites) i li hem afegit una referència a una malaltia que implicarà fatiga: l'asma. Si ajuntem les dues idees, aconseguim crear una hipèrbole ja que trobem que es tracta d'un animal molt lent que, a més a més, té una malaltia que el fa ser encara més lent i que, com que és creativa i desconeguda per al públic, pot ser graciosa i acomplir un dels propòsits de l'obra. Per tant, la traducció final proposada és: *ser más lento que un caracol con asma*.

Quan madura la bajoca trau el color de la sang	
TO en context	TM en context
LEOCÀDIA Si el que li dic tant li xoca, li recorde un bon refrany: quan la bajoca madura trau el color de la sang. I eixe color m'ha eixit a l'impuls d'un sentiment.	LEOCADIA Si lo que le digo le resulta tan chocante, le recuerdo un buen refrán: cuando madura el pimiento se vuelve rojo como la sangre. Y de ese color me he puesto por el impulso de un sentimiento

Pel que fa a aquesta expressió, trobem que ha sigut la metàfora innovadora més complicada de traduir. Com que no es tracta d'una metàfora clàssica sinó d'una expressió que ha creat l'autor, tractarem d'explicar el que hem extret d'ella.

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

La expressió la diu Leocadia, la filla de la família, com a resposta a una acusació de sa mare sobre que està boja i que ha canviat, en un sentit negatiu. Pel context, i per la rebel·lia que caracteritza la protagonista, entenem que aquesta expressió es refereix a que, de la mateixa forma que la bajoca (que, primerament és de color verd) madura, i durant aquest procés canvia el seu color al que serà el seu color final, les persones segons creixem també ens manifestem tal i com som.

És important esmentar el doble problema d'aquesta oració. D'una banda trobem que es tracta d'una metàfora en la qual no podem eliminar la referència al color roig, ja que en la oració següent trobem que la protagonista en fa referència:

... quan la bajoca madura trau el color de la sang. I eixe color m'ha eixit a l'impuls d'un sentiment.

I, d'altra banda, si tenim en compte, de forma individual, els elements que formen l'expressió, trobem el terme *bajoca*, que té una gran càrrega cultural. L'autor concep que la bajoca és un vegetal verdós que madura i adquireix el color roig, per la qual cosa no fa referència a l'element que en gran part de la comunitat es coneix com a *bajoca* sinó al que es coneix com a *pebrot*. No obstant, la denominació *bajoca* que utilitza és la que s'utilitza de forma habitual en la zona de l'Alcoià i que, segons el DCVB és:

bajoca f.

Pebre que no és coent (Benilloba, Biar)

Per aquest motiu, la càrrega cultural d'aquesta expressió és molt gran ja que caracteritza la varietat diatòpica d'Alcoi, fet molt rellevant en el present treball.

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Després d'haver exposat el que hem extret de l'expressió, passarem a la traducció. Hem decidit fer una traducció bastant literal que s'assembla a l'original perquè considerem especialment rellevant mantenir en la llengua d'arribada els trets culturals que hem comentat i ja que, en tractar-se d'una figura innovadora, en llengua meta no hi ha expressions semblants. Per tot el que hem esmentat, proposem: *Cuando madura el pimiento se vuelve rojo como la sangre*.

En aquest apartat, considerem interessant fer un breu comentari, en referència a un tret de les UF que hem observat: el predomini d'UF de caràcter negatiu emprades en el text. Aquest tret és molt important ja que, el fet que l'autor trie aquestes unitats, té una funció predicativa, és a dir, a més de caracteritzar la parla, caracteritza els personatges. Hem observat que, especialment, fa referència a aquells amb trets negatius, com és el cas de Leocàdia, la filla rebel de la família o Roseta, la filla del ferrer, una jove de classe treballadora. A ambdós li dedica UF com: *m'has donat ferribusterri, tenir la llengua esmolà, canviar la negra mel per la fel* i, considerem, que, potser, la tria d'aquestes unitats tan negatives pot estar relacionada amb l'entorn on se situa l'obra, una revolució dels treballadors per a aconseguir millors condicions. No obstant, caldria una investigació i una anàlisi més profunda del motiu de la tria d'aquestes UF i la seva relació amb l'entorn, que, no obstant, és adient al present treball.

Estar batejat en aigua de tramússols	
TO en context	TM en context

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

ROSETA: Els de sempre: els qui remenen diners i mengen a dos queixos. En canvi, els que han estat batejats en aigua de tramússols , o siga els desheretats, eixos el respeten i l'admiran.	ROSETA: Los de siempre, los que manejan dinero y comen a dos carrillos. En cambio, los desafortunados o sea, los desheredados, esos le respetan y le admiran.
--	--

En aquest cas ens trobem amb una UF típica de la zona. Segons Eugeni Reig, l'origen del mot *tramússol* és:

El plural de tramús és tramussos, però a Alcoi es pronuncia tramússols, forma ultracorrecta formada sota la influència de plurals com bonítols, cúgols, péntols, gínjols, pàmpols etc. D'aquest plural s'extragué el singular analògic tramússol, que és el mot que s'usa allí per a denominar aquesta lleguminosa. (Reig, 1999: 658)

Aquesta planta de la família de les fabàcies es conserva en pots de plàstic amb aigua. Aquesta aigua conté resquícies del llegum i té una aparença tèrbola i poc nítida. Després d'analitzar les connotacions dels elements que componen l'expressió, cal analitzar el significat de la UF en conjunt. És també Reig (2013: 231) en el seu anàlisi del lèxic tradicional d'Alcoi, qui ens descriu aquesta UF com "també hi ha l'expressió estar batejat amb aigua de tramússols, que s'usa per a referir-se a aquells que són uns pobres desgraciats, que no els ix res bé".

Per tant, aquesta UF designa la gent que no té sort en la vida i els caracteritza per haver sigut batejats amb aquesta aigua tan tèrbola que hem esmentat.

Pel que fa a la traducció del mot, no coneixem ni hem trobat cap expressió equivalent en castellà amb les mateixes

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

connotacions i que mantinga les referències al bateig i als tramussos. Per tant, hem considerat emprar un dels criteris de Marco (2008)³ i traduir la UF per un element neutre que expressa la mateixa idea però no és una UF. La proposta de traducció és *los desafortunados*.

Donar ferri busterri (a algú)	
TO en context	TM en context
DONYA ELISA (Amb veu queixosa): Fes el que vulgues, Leocàdia. M'has donat ferri busterri!	DOÑA ELISA (Con voz lamentosa): Haz lo que quieras, Leocadia. ¡Me has dado un disgusto de muerte!

Pel que fa a esta expressió tan típica i emprada en la zona d'Alcoi, hem considerat pertinent analitzar, primerament, els elements que la componen i, a continuació, el sentit de l'oració en la seua totalitat. El mot *ferri-busterri* o *ferribusterri* no el recull el *DIEC* ni el *DCVB*. Es tracta d'una planta que en llengua estàndard es denomina *fumària*. Aquesta planta té propietats medicinals i s'empra entre d'altres usos com a diürètic i laxant. No obstant, cal evitar la sobredosi ja que, en quantitats massa elevades, es considera una planta tòxica.

Després d'analitzar el component principal de l'expressió podem deduir les connotacions negatives de la UF en conjunt: es tracta d'una actuació que afecta de forma negativa a alguna persona. Aquesta deducció ens la confirma Reig (2013: 203) quan explica el significat de *donar ferribusterri* com:

³ Hem decidit fer servir els criteris de Josep Marco (2008) que esdevenen una modificació d'aquells que, l'any 1996, va proposar Delabastita.

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

"Donar (a algú) un disgust de mort, deixar-lo moralment fet pols".

Aquesta expressió continua molt vigent a Alcoi i és utilitzada pels valencianoparlants de la zona, especialment per la gent major.

És molt difícil abordar la traducció d'aquesta UF ja que es tracta d'una expressió molt típica de la zona i que, a més a més del significat com a UF, inclou el recurs retòric que es la rima consonant de *ferri* i *busterri*. Hem tractat de ser coherents amb les decisions preses anteriorment en els casos de les UF amb més càrrega cultural i, per aquest motiu, hem decidit traduir *donar ferri busterri a algú* per una UF pròpia de la llengua d'arribada que, encara que no és idèntica a la del TO i no manté la rima, sí que té el mateix significat i és bastant coneguda: *dar un disgusto de muerte (a alguien)*.

Tenir barra	
TO en context	TM en context
DONYA ELISA: Quina barra tens Pere! Tu sempre tan guasó!	DOÑA ELISA: ¡ Qué morro tienes , Pere ! ¡Tú siempre tan guasón!

Aquesta UF és una expressió valenciana, molt característica de la localitat d'Alcoi. Com bé ens indica el *DIEC* en una de les accepcions del terme *barra*:

barra f.

11 f. [LC] Atreviment degut al menyspreu del que diran o pensaran els altres. *Va tenir la barra de comparèixer a*

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

la festa sense haver-hi estat invitat. Ja li'n pots fer, de retrets, amb la barra que té!

Per tant, la expressió s'empra per a referir-se a una persona descarada i fresca, que no té vergonya de fer o dir alguna cosa.

La traducció d'aquesta expressió no ha sigut tan complexa com els casos anteriors, però l'hem seleccionada ja que volem mostrar una representació dels diferents models de solucions traductològiques que hem donat als problemes. Per aquesta raó hem seleccionat aquest cas, ja que és un exemple perfecte del cas traducció d'UF per la mateixa UF en la llengua d'arribada. Per tot el que hem exposat, la traducció que proposem per a aquesta UF és *tener morro*.

A qui es burla el dimoni li furga	
TO en context	TM en context
ROSETA: No es burle, senyora que al qui es burla, el dimoni li furga.	ROSETA: No se burle, señora que al qui es burla el dimoni li furga.

Aquesta expressió és una UF molt característica de les terres valencianes. El significat d'aquesta és clar i conegut per tots: cada broma feta amb mala intenció trobarà el seu càstig.

La selecció d'aquesta unitat es deu al fet que, a pesar que la comprensió de la UF és senzilla, la rima i la particularitat de la lliçó que tracta d'ensenyar la fan vertaderament difícil de traduir. La dificultat de traducció resideix en el fet que només permet dues formes de traducció: neutralització de la UF de l'expressió o traducció literal de la frase sense que el resultat siga una UF en la llengua meta.

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Considerem que amb cap de les opcions aconseguiríem una traducció amb la força de la del text original i, per això, en aquest cas concret, hem pres la decisió de utilitzar una estratègia de traducció innovadora.

Si tenim en compte que es tracta de la traducció d'un guió d'una obra teatral popular, podem permetre'ns la llicència de conservar l'expressió a pesar que no es tracte d'una traducció estàndard. El sabor popular de l'obra i el públic, habitant d'una zona valenciana i coneixedor d'aquestes expressions, ens permeten actuar d'aquesta forma i, el fet de mantenir la expressió, aporta a l'obra un toc humorístic. Per tant, la mantindrem en la forma original en el TM.

3. Conclusions

En el present, hem fet un recorregut per les unitats crítiques del primer acte de *La guapeta d'Alcassares*, les hem estudiat en el marc d'una traducció i hem presentat un equivalent per a cada unitat en llengua castellana.

En un nivell general, considerem que hem aconseguit fer propostes de traducció innovadores i creatives que eliminen el tòpic que hi ha termes intraduïbles, fins i tot, en obres de caràcter tan popular com els sainets. Igualment, també és innovadora la creació d'un catàleg català-castellà amb les unitats crítiques de traducció d'una obra que, a més a més, reflecteix la varietat diatòpica d'una localitat. Si bé Reig (2013) havia analitzat el lèxic d'aquesta obra, mai havia estat estudiada des de la perspectiva de la traducció.

Si bé la fase de documentació i recerca d'informació és una fase primordial a l'hora de traduir aquest gènere, d'igual manera, l'establiment de les propostes de traducció per a cada unitat (atenent als criteris de traducció i a les característiques de

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

cada element) i la posterior selecció de la traducció definitiva per a cadascun d'ells ha sigut, probablement, una de les fases a la qual hem hagut de dedicar una atenció especial per la seua complexitat. No obstant aquest fet, hem aconseguit fer propostes de traducció amb una equivalència total (o parcial en alguns casos) mitjançant l'aplicació de les diverses tècniques i estratègies esmentades.

Per aquesta raó considerem que el fet de traduir obres teatrals que, de forma original, s'han pensat per ser representades únicament en la seua llengua original, el català, i que, a més a més, tenen un registre i uns trets lingüístics tan particulars, és una proposta genuïna que esdevé l'inici d'una interessant i exhaustiva investigació que podríem dur a terme en un futur i que esdevindrien aportacions interessants per a les traduccions referents a les varietats diatòpiques, concretament a la d'Alcoi així com per a la millor comprensió i el manteniment de la cultura popular (alcoiana).

Obres citades

- Alcover, A. and F. de B. Moll. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 1930-1962. Web. <<http://dcvb.iec.cat/>>.
- Córcoles, S. "El matrimonio con 6 hijos que se va de misionero dice que los niños se entregan con más generosidad." ABC, 2001. Web. <<http://www.abc.es/hemeroteca/historico-05-02-2001/abc/Valencia/10509.html>>. [Data de consulta: 15 d'abril de 2015]
- González-Davies, Maria and Scott-Tennent, Christopher. "A problem-solving and student-centred approach to the translation of cultural references". *Enseignement de la*

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

traduction dans le monde. Montréal: Université de Montréal, 2005. 160-79.

Hurtado Albir, Amparo. *Traducción y traductología. Introducción a la traductología*. Madrid: Cátedra, 2001. 269-71.

Institut d'Estudis Catalans. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona. 2007. Versió electrònica: <<http://dlc.iec.cat>>

Katan, David. *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St. Jerome, 1999. 63-90.

Marco, Josep. "In my mind's eye: anàlisi traductològic de alguns fraseologismos prototípicos en el contexto del corpus COVALT (Corpus Valencià de Literatura Traduïda)". *Actas del III Congreso Internacional de la Asociación Ibérica de Estudios de Traducción e Interpretación. La traducción del futuro: mediación lingüística y cultural en el siglo XXI*. Barcelona: PPU, 2008. 251-62.

Nord, Christiane. *Translating as a purposeful activity*. Manchester: St Jerome, 1997.

Rabadán, Rosa. *Equivalencia y traducción: Problemática de la equivalencia transléctica inglés-español*. León: Universidad de León, 1991.

Reig S, Eugeni. *El Lèxic tradicional d'Alcoi en l'obra de Joan Valls i Jordà: una aproximació*. Alcoi: Vicent Pitarch i Almela and Brauli Montoya Abat, 2013. 183-233.

Reig S, Eugeni. *Valencià en perill d'extinció*. València: Arts gràfiques Soler, 1997.

Sánchez Trigo, Elena. *Teoría de la Traducción: convergencias y divergencias*. Vigo: Universidad de Vigo, 2002. 141-52.

Santoyo, Julio César. "A propósito del termino 'translema'". *Actas del 1er Congreso nacional de Lingüística Aplicada*. Madrid: SGEL, 1983. 255-65.

I. Miró, "El sainet, la parla del poble. Anàlisi de les unitats crítiques de traducció de *La guapeta d'Alcassares*", *Studia Iberica et Americana* 2 (2015): 69-97

Valls Jordà, Joan. *La guapeta d'Alcassares*. Alcoi: Impremta Hispània Alcoiana, 1984. 9-36.

Mailing Address:

Studia Iberica et Americana c/o Dr Enric Mallorquí-Rusalleda
Dept Modern Languages & Literatures
800 N State College Blvd H-820A
California State University, Fullerton
Fullerton, CA 92831-3599
USA

The printed version of *SIBA* is made possible by the generous support
from:

Program in Latin American Studies (California State University,
Fullerton)
Generalitat Valenciana Prometeo Programme
ISIC-IVITRA/University of Alicante

CALIFORNIA STATE UNIVERSITY
FULLERTON

CEMOOrOc
EDF-FEUSP

Universidade de São Paulo

UNIVERSIDAD
**PABLO
OLAVIDE**
SEVILLA

